

SILMÄYS MARTTI AIRILAN TUOTANTOON

Harva fennisti — harva ihminen yli-päättään — toimii alallaan aktiivisesti yli puolen vuosisadan ajan. Yksi näistä harvoista oli suomen ja sen sukukielten tutkija, suomen kielen opettaja, sanakirjantekijä, innokas kielenhuoltaja, kielitieteilijä Martti Airila. Hänen syntymästään tulee tänä vuonna kuluneeksi 120 vuotta.

Martti Airilan ensimmäiset kirjoitukset julkaistiin vuonna 1901 Kotikielen Seuran nuorena aikakauslehdessä *Virittäjässä* — vain vuosi oli kulunut siitä, kun venäjän kieli oli määrätty kielimanifestilla eräitten virastojen virkakieleksi. Airilan viimeiseksi jäänyt teos ilmestyi vuonna 1952 — vuotta aikaisemmin oli syntynyt suomen kielen kaikkien aikojen suurimman sanakirjahankkeen esikoinen, ensimmäinen osa *Nykysuomen sanakirjaan*; toimitustyössä oli myös Airilalla sormensa pelissä. Vuosien 1901 ja 1952 väliin mahtuu paljon: melkoisia murroksia yhteiskunnassa ja muutoksia nuorena, mutta hyvää vauhtia varttuvassa kulttuurikielessä.

Airilan luova kausi oli pitkä, ja hänen tuotantonsa osoittaa paneutumista useaan fennistiikan osa-alueeseen. Airila aloitti tutkijanuransa Herra Martin maanlainsuomennoksen kieltä käsittelevällä tutkimuksella (Nyholm 1900), joka kuitenkin julkaistiin vasta neljätoista vuotta myöhem-

min (Airila 1914). Airilan tutkimusten keskiössä olivat niin ikään suomen murteet, suomen kielen historia ja suomen sukukielet. Airila oli mukana nyky-suomen sanakirjahankkeessa vuodesta 1929 lähtien, siis hankkeen ensi askelista saakka. Hän julkaisi sanakirjahankkeeseen liittyviä sana-artikkeleita ja taivutustyyppitaulukon sekä puutui sanakirjantekijän metodisiin ongelmiin.

Martti Airila oli kielen tutkija, mutta hän oli myös äidinkielen ja kielitieteen opettaja: hänen oppikirjatuotantonsa ja kieliopillisia aiheita käsittelevä tutkimuksensa nousivat niin ikään hyvin esiin hänen koko tuotannostaan. Myös kielen vaaliminen oli lähellä Airilan sydäntä. *Virittäjässä* ilmestyneistä kirjoituksista suuri osa käsittelee juuri tätä aihetta.¹

MARTTI AIRILAN ELÄMÄNVAIHEITA

Kaarlo Martti Nyholm² syntyi maaliskuun 7. päivänä 1878 ilmajokelaisen papin perheeseen. Vuonna 1896 hän kirjoitti ylioppilaaksi Vaasan suomalaisesta lyseosta. Saman vuoden syksynä hän kirjoittautui opiskelijaksi Helsingin yliopistoon E. N. Setälän oppiin; Setälän ja Airilan opettaja-oppilas-suhde kehittyi myöhemmin kahden fennistin hedelmälliseksi yhteistyöksi.

¹Martti Airilan elämänavaiheita selvitellessäni olen käyttänyt päälähteinäni Jalo Kaliman (1938) Airilan 60-vuotispäiväksi kirjoittamaa *Virittäjän*-kirjoitusta, Paavo Siron (1953) *Virittäjään* kirjoittamaa nekrologia sekä Helsingin yliopiston keskusarkiston asiapapereita, lähinnä matrikkelia 1887–1898 8/11. Esitän lämpimät kiitokseni Martti Airilan tyttärentyttäreille maisteri Outi Kutvoselle suullisesti saamistani tiedoista sekä tohtori Kaisu Juuselalle hyödyllisistä, koko kirjoitusta koskevista kommentteista.

²Nyholmit suomensivat nimensä Airilaksi luultavasti vuonna 1905.

Kandidaatintutkinnon Airila suoritti vuonna 1900; hänen kandidaatintutkielmansa³ käsitteli Herra Martin maanlainsuomenoksen kieltä. Nuorena maisterina Airila teki usean murteenkeruumatkan Tornioon ja sen lähiseuduille. Näillä matkoilla kerättyyn aineistoon perustuu hänen väitöskirjansa (Airila 1912b). Väitöskirjansa ilmestymisvuonna Airila sai valmiiksi filosofian lisensiaatin tutkinnon ja yhtätoista vuotta myöhemmin, vuonna 1923, hänestä tuli filosofian tohtori.

Filosofian kandidaatin tutkinnon suoritettuaan Airila toimi aikakauslehti *Virittäjän* päätoimittajana (1900–1903) ja opetti pari vuotta (1904–1906) ruotsia Kokkolan suomalaisessa yhteiskoulussa. Tästä toimesta hän siirtyi Jyväskylän seminaarin suomen kielen lehtoriksi vuonna 1906. Vuonna 1924 — 18 lehtorinvuoden jälkeen — Airilasta tuli Helsingin piirin kansakoulujen tarkastaja, ja seuraavana vuonna hänet nimitettiin Helsingin yliopistoon suomen kielen dosentiksi. Dosentuuria Airila hoiti päätyönsä ohessa, ensin siis kansakoulujen tarkastajana ja sen jälkeen — vuodesta 1930 vuoteen 1934 — kouluneuvoksena. Vuonna 1934 Airila nimitettiin Helsingin yliopiston suomalaisen filologian apulaiseksi (nykytermein apulaisprofessoriksi), tosin pitkän kiistan jälkeen (Kettunen 1960: 263). Paikka avautui, kun E. A. Tunkelo sai samana vuonna henkilökohtaisen ylimääräisen suomen kielen professuurin. Suomen kielen apulaisen virasta Airila jäi sitten eläkkeelle vuonna 1945. Kolme vuotta ennen eläkkeelle jäämistä, vuonna 1942, Airilalle myönnettiin professorin arvonimi.

Eläkkeellä ollessaankin Airila oli aktiivisesti mukana tutkimus- ja kielenhuolto-työssä. Tätä osoittaa ensinnäkin se, että hän

kirjoitti vielä vuonna 1950 *Virittäjään* (Airila 1950). Aihepiiri oli sama kuin ensimmäisissä *Virittäjässä* julkaistuissa kirjoituksissa (ks. Nyholm 1901a, 1901b, 1902a, 1902b): kielenhuolto — tai oikeakielisyys niin kuin alaa Airilan aikaan tavattiin kutsua. Airilan aktiivisuudesta ja sammumattomasta innosta suomen kieltä sekä kielitiedettä kohtaan kertoo niin ikään hänen teoksensa *Johdatusta kielen teoriaan I–III* (Airila 1940a, 1946a ja 1952), jonka kolmas osa ilmestyi 1950-luvun alussa. Tämä teos jäi Airilan viimeiseksi. Martti Airila täytti 75 vuotta maaliskuussa 1953; hän kuoli muutamaa kuukautta myöhemmin, toukokuun 22. päivänä 1953.

KIELIHISTORIAA, MURTEITA JA SUKUKIELTEN TUTKIMUSTA

Martti Airila julkaisi huomattavan määrän historiallista äänne- ja muoto-oppia, sana-etymologioita sekä sukukieliä koskevaa tutkimusta (mm. 1926b ja 1933a). Jo vuonna 1903 hän kokosi *Virittäjässä* yhteen tietoja *sampo*-sanan etymologian selvittämiseksi (Nyholm 1903b) ja jatkoi selvitystyötään (Airila 1906a) paria vuotta myöhemmin. Airila tutki myös muita sanaetymologioita (mm. 1936 ja osin myös 1942), joskaan etymologiat eivät olleet hänen tutkimustyönsä merkittävintä aluetta.

Airilan väitöskirja oli äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta (Airila 1912b). Väitöskirjan ilmestymisen aikoihin Airila hoiti jo suomen kielen lehtorin virkaansa Jyväskylän seminaarissa. Tutkimus oli kuitenkin saanut alkunsa jo vuosia aikaisemmin. Vuonna 1901 Airila teki nimittäin ensimmäisen murteenkeruumatkansa. Ensimmäinen matka tosin suuntautui Ruotsin-

³Alkuperäisestä tutkielmasta ei ole tietävästi jäljellä yhtään kappaletta. Neljätoista vuotta tutkielman valmistamisen jälkeen Airila kuitenkin julkaisi uuden version (Airila 1914), joka ei ainakaan Ojansuun (1916a) mukaan tunnu kovinkaan paljon eronneen vuonna 1900 kirjoitetusta tutkielmasta.

puoleisten suomalaismurteiden alueelle, sillä Airilan alkuperäinen suunnitelma oli selvittää, puhutaanko Tornion murretta myös Ruotsin puolella, ja jos puhutaan, mihin saakka murrealue ulottuu. Tällä ke-ruumatkalla tehdyt havainnot jäivät kuitenkin suurimmalta osin väitöskirjatutkimuksen ulkopuolelle. Vuosina 1904, 1905, 1908 ja 1910, yhteensä yhdeksän kuukauden ajan, Airila keräsi aineistoa Tornion seudulta Helsingin yliopiston konsistorin ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran apurahojen turvin.

UUSI NÄKÖKULMA MURTEENTUTKIMUKSEEN

Airilan väitöskirjatutkimuksen ohjaajana toimi Helsingin yliopiston suomen kielen professori E. N. Setälä. Airila (1900-luvun alkuvuosina siis vielä Nyholm) oli jo ennen väitöskirjatutkimustaan tehnyt yhteistyötä Setälän kanssa: Setälä ja Airila julkaisivat yhdessä toimitteen ensimmäisestä maanlainsuomennoksesta (Setälä ja Nyholm 1905; ks. tästä hiukan jäljempää). Setälä oli luonnollisesti ohjannut myös Airilan kandidaatinopin ja -opin näytettä (Nyholm 1900). Setälän vaikutus näkyy Airilan väitöskirjassa selvästi, muun muassa siinä, että päälähteinään ja työnsä teoreettisena taustana Airila mainitsee käyttäneensä vasta painosta tullutta Yhteissuomalaisesta äännehistoriaa (Setälä 1899) ja muutamaa vuotta aikaisemmin ilmestynyttä *Über Quantitätswechsel im Finnisch-ugrischen -tutkimusta* (Setälä 1896).

1910-luvulla keskustelun kohteeksi nousi Airilan väitöskirjan uudenlainen tapa lähestyä tutkimuskohdetta. Setälän aloitteesta Airila käytti tutkimuksessaan »ascendenttista esitystapaa»: tutkimuksen lähtö-

kohtana oli Tornion murteen aktuaalinen äänne-edustus, joka luonnollisesti selitettiin esihistorialliseen aikaan sijoittuvien rekonstruktioiden avulla. Airilan väitöskirjan lähtökohtana — siis ensi kerran suomalaisessa murteentutkimuksessa — oli nykykieli, ei kielen rekonstruoitu kantamuoto. Airilan tutkimusasetelma ei tunnu nykyfennistiikan näkökulmasta kovinkaan oudoksuttavalta, mutta hänen aikalaistensa keskuudessa se herätti keskustelua. Lauri Kettunen (1912) kirjoittaakin *Virittäjässä*: »Kirjan ansioista ja puutteista on siis ollut jo julkisuudessa keskustelua, ja asiasta huvitetut saanevat ennen pitkää tutustua virallisen vastaväittäjän, toht. Ojansuun kirjalliseen arvosteluun.» Vastaväittäjäksi Heikki Ojansuu oli varmasti oivallinen, sillä hän oli itse yhtätoista vuotta aiemmin kirjoittanut ensimmäisen suomen murteiden äänneoppia käsittelevän väitöskirjatutkimuksen, Suomen lounaismurteiden äännehistorian⁴ (Ojansuu 1901). Ojansuu oli myös Turun yliopiston ensimmäinen suomen ja sen sukukielten professori. Virallisen vastaväittäjän arvostelua, Kettusen otaksunnasta huolimatta, ei kuitenkaan koskaan julkaistu ainakaan *Virittäjässä*; Ojansuu ilmeisesti piti Kettusen arviota riittävänä.

Airilan väitöskirjassaan käyttämä metodi lienee keskusteluttanut Airilan fennistovereita eniten. Kettusen arvostelukin keskittyi lähinnä metodin kritisointiin: »Historialliseen puoleen joutuessamme kääntyy huomiomme lähinnä sen [väitöskirjan] metodiin. En voi olla tunnustamatta, että minulla on ascensivista esitystapaa kohtaan ollut aina melkoisia ennakkoluuloja. — Ylen vaikeaa on kuitenkin sivullisen mennä jotakin kaipaamaansa äänne-edustusta hakemaan tutkimuksesta, jossa ei ole sovittua, kaikille tutkijoille tuttua lähtökoh-

⁴Airila puolestaan arvosteli Ojansuun lounaismurteiden vokaaleja käsittelevän väitöskirjan (1901) ja sen konsonantteihin keskittyvän jatko-osan (1903) *Virittäjässä* (Nyholm 1905).

taa ja jossa sitäpaitsi monen äänten edustus on ollut pakko ripotella useaan eri kohtaan» (Kettunen 1912).

Uudet ajatukset ja uudet näkökulmat vaativat tieteessä oman aikansa tullakseen hyväksytyiksi (tai hylätyiksi), niin toki myös fennistiikassa 1910-luvun alussa. Kettusen sanat omalta osaltaan kuvaavat nasevasti sen, mistä usein itse asiassa on kysymys: tieteessä on runsaasti ilmiselvyyksiä, joita tiedeyhteisö ei aseta kyseenalaisiksi ennen kuin joku uskaltautuu murtaamaan vanhoja ajatuskaavoja. Myöhemmin Kettunen itsekin myönsi arvostelleensa Airilan väitöskirjan hieman kovakouraisesti, se »kun ei ollut tehtynä tuttuun malliin» (Kettunen 1960: 254).

Väitöskirjassaan Airila ei kuitenkaan liiemmälti selittele metodisia valintojaan; niiden selvitys jää muutamaksi maininnaksi esipuheeseen. Selvemmän kuvan metodinvalinnasta luo Airilan vastaus (Airila 1912a) Kettusen arvosteluun. Tässä kirjoituksessa, niin kuin monessa myöhemmässäkin, nousee esiin Airilan varmuus ja luottamus omien valintojensa oikeellisuuteen ja ehkä jonkinasteinen itsepintaisuus ja jopa itsepäisyys. Periksi hän ei hevin tunnu arvostelijoilleen antaneen. Olihan Airilan työn taustalla tosin merkittävä tukija: suomen kielen professori E. N. Setälä. Joka tapauksessa seuraavina vuosikymmeninä Airilan lähestymistapaa lienee jo yleisesti pidetty läpimurtona. Jalo Kalima mainitsee Airilalle omistetussa Virittäjän numerossa tämän 60-vuotispäivän johdosta kirjoittamassaan katsauksessa (ks. Kalima 1938), että väitöskirja oli urauurtava kahdellakin tapaa: yllä mainitun esitystapansa vuoksi ja siitä syystä, että Airila otti tehtäväkseen käsitellä sellaisen murteen äännerakennetta, jota ei vielä juurikaan tunnettu. Airila myös ensimmäisenä liitti Tornion murteen länsimurteisiin kuuluvaksi; tätä seikkaa hän käsiteli tosin jo ennen väitöskirjaansa ilmestyneis-

sä kirjoituksissa (esim. Airila 1908).

LÄHISUKUKIELIÄ JA KANTASUOMEA

Martti Airila kirjoitti sangen paljon myös suomen lähisukukielistä. Vatjan nominintaivutuksesta hän julkaisi vuonna 1934 lyhyehkön esityksen. Tähän Airilaa oli yllyttänyt — hänen omien sanojensa mukaan (Airila [1934] 1935b: 3) — apulaisprofessori Tunkelo. Teos on niukahko, mutta koska edellinen — tosin huomattavasti laajempi — julkaisu aiheesta oli vuodelta 1856 (Ahlqvist 1856), se tuli ainakin tarpeeseen. 1930-luvulla Airila kirjoitti myös viron *oratio obliquasta* (Airila [1933] 1935c). Näiden kahden julkaisun syntykimmokkeena lienee ollut haave suomalaisen filologian apulaisprofessorin virasta, jonka Airila saiikin vuonna 1934.

Viron *oratio obliquaa* käsitellessään Airila kohdisti katseensa ns. *salaiseen oratio obliquaan*; tällä hän tarkoitti muun muassa indikatiivin perfektin ja pluskvamperfektin käyttöä muilta kuullun tiedon ilmaisemiseen (mts. 46). Airila vertaa näiden yhdistettyjen aikamuotojen käyttöä suomeen ja toteaa (mp.), että »sama käytäntö perfektillä ja pluskvamperfektillä saattaa olla suomenkin kielessä». 1930-luvulla Airilan huomio ei herättänyt keskustelua; vasta paljon myöhemmin perfektin ja pluskvamperfektin »ei-temporaaliseen» käyttöön alettiin kiinnittää järjestelmällistä huomiota fennistiikassa. Ruoppilan mukaan (1934: 65) Airilan teos oli lähinnä »hauska lisä lauseopilliseen kirjallisuuteemme».

E. A. Tunkelon (1938) tutkimus »Pääpainottoman tavun lyhyen ja pitkän i:n vaihtelusta Itämeren-suomalaisissa kielissä» synnytti pitkän kirjoitusten sarjan Virittäjässä ja Finisch-ugrische Forschungenissa. Tämän keskustelun tuloksia Airila kokosi kirjoitukseensa »Pitkä i pääpainotto-
▷

massa tavussa itämerensuomalaisissa kielissä» (1944c). Tunkelon tutkimukseen Airila puuttui myös toisessa kirjoituksessaan (1944b), joka koski vepsän *vožne* : *votšen* -suhdetta. Sekä Tunkelo että Airila selittivät suhteen analogian kautta syntyneeksi (Airila 1944b: 163), konstruoidut analogiat olivat vain hiukan erilaiset. Keskustelu jatkui vuoden 1946 puolelle — Airila ei antanut periksi. Kenties ikä oli jo kuitenkin pehmentänyt itsepintaisen väittelijän luontoa sen verran, että omalta osaltaan hän lopetti keskustelun väittelyilleen epätyypilliseen kompromissiratkaisuun (1946e: 302): »Mutta älköön vepsä – – astuko kahden ikämiehen väliin. Ehdottaisin kompromissia, johon toivoisin nestorimme [E. A. Tunkelon] yhtyvän: toinen [selitys] ei ole toistaan parempi eikä niinkään hyvä.»

Harvinaista ei ollut sekään, että Airila kävi samassa julkaisussa kahta väittelyä samaan aikaan. Hän oli mukana toimittamassa vepsän kielen oppikirjaa suomalaisille (Airila ym. 1945). Tämän teoksen arvosteli Virittäjässä Reino Peltola (1946). Vepsän oppaassa oli Peltolan mielestä »kauttaaltaan jonkinlainen hätäilyn aiheuttama kypsyttämättömyyden ja keskentekoisuuden leima» (mas. 184), mikä ilmeni hänen mukaansa painovirheinä ja suoranaisina virhetulkintoina. Samassa vihossa, jossa ilmestyi Airilan Tunkelolle esittämä kompromissiratkaisu, julkaistiin myös Airilan Peltolalle osoittama vastine, jossa hän piti saamaansa arvostelua kohtuuttomana sen vuoksi, että työtä ei ollut »tehty pyöreiden kuukausipalkkain turvin vaan palkattomana harrastelutyönä» (Airila 1946b: 304).

Monesti Airila pyrki löytämään uusia ajatuskaavoja — aina siinä kuitenkin onnistumatta. 1940-luvun alussa hän otti tarkastelunsa kohteeksi kantasuomen ensi tavun vokaalit. Hän pohti, kumpi oli alkuperäinen edustus, pitkä vokaali vai avartuva diftongi. Setälä (1899) oli ensimmäisenä

rekonstruoinut kantasuomen ensi tavuihin pitkän vokaalin, joka sittemmin oli hänen mukaansa toisissa kielissä avartunut diftongiksi, toisissa taas säilynyt. Samalla kannalla oli myös Kettunen (1946). Airila puolestaan esitti, että alkuperäinen oli diftongi, joka myöhemmin oli toisissa itämerensuomalaisissa kielissä kehittynyt pitkäksi vokaaliksi (1941, 1945a, 1946c). Airila esitti Setälän ja Kettusen kannattamalle kehityskululle vasta-argumentteja vepsästä, vatjasta, virosta ja liivistä. Painavimpana argumenttinaan hän piti diftongillisten muotojen levinneisyyttä (1946c: 300). Airilan kanta ei saanut juurikaan kannatusta, ja nykyään tuskin lienee sellaisia, jotka pitävät nykysuomen ensi tavujen diftongeja *uo*, *ie*, *üö* alkuperäisempinä kuin pitkiä vokaaleja *oo*, *ee*, *öö*. Airila oli kuitenkin varma asiastaan. Hän lopetti Kettusen kanssa käymänsä keskustelun seuraavasti (1946c: 300): »Kettunen ei ole voinut esittää ainoatakaan tosiasiaa, joka horjuttaisi käsitystäni. Uskon sen voittavan, jos ei ennen, niin ainakin silloin, kun arv. vastaväittäjäni kullilla jo kasvaa oravikuusi, — minusta puhumattakaan.»

AIRILA JA VANHA KIRJASUOMI

Airilan kiinnostus vanhaa kirjasuomea kohtaan heräsi jo opiskeluaikoina. Setälän ohjelmaan kuului nimittäin 1800- ja 1900-luvun vaihteesta lähtien vanhan kirjasuomen äännerakenteen kartoitus. Setälä teettikin useita vanhaa kirjasuomea käsitteleviä tutkielmia opiskelijoillaan. Yksi näistä oli Airilan Äännehistoriallinen tutkimus Herra Martin maanlainsuomennoksen kielestä (Nyholm 1900). Setälä lienee ollut tyytyväinen oppilaansa opintosuorituksiin — tutkielmastaan Airila sai arvosanan *eximia cum laude approbatur* —, sillä muuten hän tuskin olisi pyytänyt Airilaa Herra Martin

suomeksi kääntämän Kristoffer-kuninkaan maanlain toiseksi toimittajaksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Suomen kielen muistomerkkejä -sarjaan (Setälä ja Nyholm 1905).

OPPI-ISÄN JA OPPILAAN YHTEISTYÖTÄ

Setälän ja Airilan maanlainsuomennoksen julkaisutyö liittyi Setälän vuonna 1890 aloittamaan projektiin. Silloin hän nimittäin teki Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle ehdotuksen kokoelmajulkaisusta. Hän toivoi, että siihen sisällytettäisiin Herra Martin maanlainsuomennoksen lisäksi säilyneiden käsikirjoitusten mukaan toimitettava Agricolan *Käsikirja* ja *Messu*, J. Suomalaisen virsikirja sekä erään toisenkin lain käännös vuodelta 1645–1648 (ks. Setälä ja Wiklund 1893). *Käsikirja* ja *Messu* ilmestyivät sarjan ensimmäisenä niteenä, ja sen toimittajat olivat Setälä ja Wiklund (1893). Vuonna 1905 oli sarjan toisen niteen alkuosan, Kristoffer-kuninkaan vahvistaman ja Herra Martin suomentaman maanlain vuoro (Setälä ja Nyholm 1905). Setälän ja Airilan toimitte perustui Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa säilytteillä olleeseen käsikirjoitukseen, joskin muissa neljässä käsillä olleessa käsikirjoituksessa esiintyneet poikkeavuudet päätekstistä pyrittiin ottamaan liitteissä huomioon.

Vuonna 1926 löytyi kuitenkin Isonkyrön kirkon ullakolta kuudes käsikirjoitus (ks. Airila 1927, Airila ja Harmas 1930). Tutustuttuaan käsikirjoituslöytöön Airila huomasi, että siinä oli huomattavasti vähemmän kopiointivirheitä kuin Tukholmassa säilytteillä olleessa, vanhimpana pidetyssä käsikirjoituksessa. Isonkyrön löytö sysäsi liikkeelle uuden toimitustyön, johon Airila valitsi kumppanikseen maisteri Hertta Harmaksen. Vuonna 1930, kaksikymmentäviisi vuotta sen jälkeen kun Setälän ja

Airilan toimitte oli ilmestynyt, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura sai Suomen kielen muistomerkkejä -sarjalleen jatkoa: Airilan ja Harmaksen toimittaman toisen niteen jälkiosan, jossa toimittajat keskittyivät Tukholman päätekstin ja viiden toisintotekstin välisiin eroavaisuuksiin.

VÄITTELYÄ VIRITTÄJÄSSÄ

Airilan tutkimus Herra Martin maanlainsuomennoksen kielestä ilmestyi vuonna 1914. Ojansuu arvosteli teoksen Virittäjässä kaksi vuotta sen ilmestymisen jälkeen (Ojansuu 1916a). Tästä arvostelusta sai alkunsa kiivas väittely — Virittäjän ensimmäisiä pitkiä keskusteluita —, joka jatkui vuoden 1917 puolelle (Ojansuu 1916a, 1916b, Airila 1916, 1917a, 1917b; ks. myös Juusela 1997: 29).

Ojansuun arvio Airilan teoksesta oli purevan kriittinen. Osa kritiikistä tosin kohdistui selvästi Setälään, joka oli kehottanut Airilaa kirjoittamaan pro gradu -tutkielmansa (1900) Herra Martin maanlainsuomennoksen kielestä. Ojansuu kirjoittaa arvostelunsa loppupuolella, että Airilalle annettiin alun perin ylivoimainen tehtävä. Jos aihe olisi jaettu useamman tekijän kesken, olisi Ojansuun mukaan »saatu aikaan se tarkkaavaisuuden keskitys, joka on välttämätön ehto jokaisen tieteellisen työn onnistumiselle» (1916a: 93). Jakamattomana Ojansuu katsoi aiheen sopivan paremmin väitöskirjatutkimuksen kuin pro gradu -tutkielman aiheeksi, ja silloin »jälki olisi tullut epäilemättä paljon parempaa, kuin se on tullut, ja tekijällä olisi ollut työstään paljon suurempi tyydytys kuin nyt voi olla» (mp.). Kun Ojansuu arvostelunsa alkupuolella kirjoittaa, että Airilan tutkimus »on onnistuneimpia niistä monista, joita prof. Setälän johdolla on vanhasta kirjakielestämme kirjoitettu» (mas. 87), ei jää kenellekään koko arvostelun luettuaan epäselväksi, miten

Ojansuu suhtautui Setälän johdolla tehtyihin vanhan kirjasuomen tutkimuksiin.

Ojansuun arvostelu oli erittäin tarkka; hän puuttui pienimpiinkin lipsahduksiin, eikä häntä siitä voitaneakaan moittia. Arvostelun sävy oli kuitenkin siksi pistävä, ettei Airilan kymmensivuinen vastine (1916) oikeastaan aiheuta liiemmästi kummeksuntaa. Se ilmestyi kahdessa Virittäjän numerossa, alkuosa kuudennessa ja loppuosa seitsemännessä vihossa. Airila päättää keskustelun omalta osaltaan »loppusanaseen arvostelijalleen» ja toteaa pitävänsä arvostelua kohtuuttomana (Airila 1917a). Airila kirjoittaa (ma.), että Ojansuu itse kehotti häntä useaan otteeseen julkaisemaan pro gradu -tutkielmansa. Jos se pitää paikkansa, Ojansuun arvostelun hyökkäävään sävyyn saattaa löytyä myös muita kuin tieteellisiä syitä.

Ojansuu (1916a: 88) kirjoittaa muun muassa seuraavasti: »– Vielä pahempi erehdys on samalla sivulla sattunut, kun Thahdoin, joka on instruktiivimuoto, on pidetty monikon genetiivinä!» Ojansuun kritiikki on kauttaaltaan tunteellisesti sävytynyt, ja useassa kohdin hän leimaa melko kategorisesti Airilan jonkin tulkinnan vääräksi — esittelemättä sitä kontekstia, jossa muoto Airilalla esiintyy. Esitysteknisesti tällä tavoin rakennettu arvostelu ei ole arvosteltavaa kohtaan täysin oikeudenmukainen. Airilan vastineen (1916) ilmestymisen jälkeen ja arvosteltavan kohdan kontekstin selvittyä niillekin, jotka eivät olleet Airilan tutkimusta lukeneet, Ojansuu (1916b) usein korjasi kantaansa. Edellä mainitsemassani instruktiivi-genetiivitapauksessa Ojansuu myöntää lopuksi itsekin genetiivitulkinnan olevan parempi, tosin pienin lisäyksin (ks. tarkemmin mas. 182). Kaikkiaan keskustellevampi sävy olisi alun alkaen saattanut estää tunteiden turhan kuumenemisen.

Koko kiivaan väittelyn taustalla — ainakin yhtenä syynä Airilan tutkimuksen

asiavirheiden ohessa — saattaa olla se, että Ojansuun itsensä aiheeseen liittyvät teokset puuttuvat esipuheen lähdemaininnoista. Päälähteikseen Airila nimittäin mainitsee Setälän Yhteissuomalaisen äännehistorian ja Über Quantitätswechsel im Finnisch-ugrischen -teoksen (Setälä 1899 ja 1896). Jälkeenpäin voi vain kysyä, minkälaisen keskustelun Ojansuu ja Airila olisivat käyneet, jos Airila olisi esipuheessaan viitanut Setälän ohella Ojansuun Agricola-tutkimuksiin (mm. 1909) ja Lounaismurteiden äännehistoriaan (1901 ja 1903). Mitä Ojansuun arvostelun pistävyyteen tulee, ei Airilakaan jäänyt lehdellä soittelemaan. Keskustelun tuoksinassa Airila totesi — Ojansuun itsensä sanoja mukaillen — seuraavaa (1917b): »Jos arvostelija olisi käyttänyt tehtävänsä puolta enemmän aikaa, kuin hän nyt on siihen käyttänyt, niin jälki olisi epäilemättä tullut paljon parempaa, kuin se on tullut, ja arvostelijalla olisi ollut työstään paljon suurempi tyydytys, kuin se nyt voi olla.» (Vrt. Ojansuu 1916a.)

Kysymykseen siitä, kykenikö Airila koskaan unohtamaan Ojansuulta saamaansa pistävää, osin epäoikeudenmukaista kritiikkiä, ei saatane vastausta. Myöhemmissä kirjoituksissaan Airila ei kuitenkaan syystä tai toisesta juuri korosta Ojansuun tutkimusten hyviä puolia. Suomalais-ugrilaisen Seuran vuonna 1924 Setälän 60-vuotispäivän kunniaksi julkaisemassa juhlakirjassa Airila (1924) kirjoittaa kielellisten ilmiöiden perustelemisesta ja ottaa yhdeksi esimerkikseen *h:n* metateesin. Aiemmin kysymystä oli käsitelty myös Ojansuu lounaismurteiden äännehistoriansa konsonantiosassa (1903) ja Agricolan kieltä käsittelevässä tutkimuksessaan (1909). Airila viittaa kirjoituksessaan Ojansuun tutkimuksiin viidesti, ja kullakin kerralla hän pyrkii osoittamaan Ojansuun tulkinnat vääriksi. Näiden kohtien sananvalinta kertoo lukijalle, että täysin neutraali ei Airilan suhtautu-

minen Ojansuuhun luultavasti ollut. Airilan vuonna 1924 esittämään kritiikkiin Ojansuu ei kuitenkaan pystynyt enää vastaamaan; hän kuoli yllättäen vuonna 1923 (Kettunen 1960: 6).

OPPIKIRJOJA, KIELIOPPIA JA OIKEAN KIELEN ETSINTÄÄ

Oikeakielisyysskysymykset tuntuvat olleen erityisen lähellä Airilan sydäntä: tätä aihepiiriä hän käsitteli niin ensimmäisessä kuin viimeisessäkin Virittäjän-kirjoituksessaan. Airila kirjoitti muun muassa yhdyssanojen oikeinkirjoituksesta (Nyholm 1902c, Airila 1938a), taivutuspäätteiden liittämistä vierasperäisiin sanoihin (1944d), *-eerata*-loppuisista verbeistä (1915) ja »siitä, miten kieleviä tšekäläisen [Jyväskylän] seminaarin harjoituskoulun oppilaat ovat *d*:tä ääntämään» (1910).

Airilan ensimmäiset Virittäjässä julkaistut kirjoitukset olivat vastauksia tavallisten kielenkäyttäjien kielimiehille tekemiin kysymyksiin. Nämä lyhyet kirjoitukset käsitelivät muun muassa ison ja pienen alkukirjaimen käyttöä (Nyholm 1902c) ja eri sanojen ja sanaryhmien oikeinkirjoitus- ja ääntöasua. Virittäjän toimittajilta kysyttiin muun muassa, mikä on *apparat*-sanan suomenkielinen vastine (1903a) sekä onko *udutar* oikea muoto ja miten se on syntynyt (1903c). Myös latinalaisperäisten, nykysuomessa *-tio*-loppuisten sanojen oikeinkirjoituksesta käytiin keskustelua: pitäisikö kirjoittaa ja sanoa *assosiationi* vai *assosiationsioni* (1901a)? Vuosisadan alun Virittäjän vihkot sisälsivät niin ikään eri teosten, lähinnä suomennosten, kielen arviointia (esim. Nyholm 1902a, 1902b).

Vuonna 1944 Airila kirjoitti Virittäjään *henkistyä*-verbin oikeellisuudesta. Hän kirjoittaa (1944a: 82): »Joka kerta nähdessäni

tuon sanan on niinkuin piston saisin.» Airila ehdottaa sen asemesta käytettäväksi *henkeytyä-*, *henkiytyä-* tai *henkevoityä-*verbiä (mas. 83). Lauri Hakulinen (1944) puuttuu tähän kirjoitukseen samassa numerossa ja kumoaa — perustellen — Airilan esityksen. Hakulisen vastineen sävy kuitenkin kertoo, että hänen suhteensa Airilaan ei ehkä ollut täysin kitkaton. Myös Kettunen (1960: 432) kirjoittaa Hakulisen arvostelleen Airilaa sangen ikävin sanakääntein: Hakulisen mielestä Airila muun muassa kirjoitti niin huonoa kieltä, että sitä oli yhtenään korjattava.⁵

Airila kirjoitti myös useita artikkeleita kieliopin eri osa-alueilta, muun muassa päätteellisestä ja päätteettömästä akkusatiivista (1937), adpositioiden rektiosta (1938b), nominien ja verbien taivutustyypeistä (1939) ja pronomineista (1940b). Setälän 60-vuotispäivän johdosta Airila kirjoitti kielellisten ilmiöiden perustelemisesta (1924). Artikkelin jälkipuolisko keskittyy *h*:n metateesiin (vrt. edellä), alkupuolisko sen sijaan subjektin sijanvalinnan pohdintaan (mas. 17–19). Tässä artikkelissaan Airila täsmentää Setälän lauseopissaan esittämiä partitiivisubjektin esiintymisehtoja. Eksistentiaalinen lausetyyppi oli vielä käsitteenä täysin vieras, mutta Airila nostaa esiin — kaiketi ensimmäisenä — predikaattiverbin olemassaoloon viittaavan merkityksen. (Ks. myös Tiainen 1997.)

KOLME OPASTA OPPIKOULUIHIN JA SEMINAAREIHIN

Airila toimi Jyväskylän seminaarin suomen kielen lehtorina 18 vuotta (1906–1924). Tänä aikana hän kirjoitti Suomenkielen oikeinkirjoitusopin (1920). Jyväskylän lehtori-aikanaan hän kuitenkin luultavasti jo suunnitteli Suomenkielen lauseopin (1926a) ja

⁵Hakulinen viittasi Virittäjässä julkaistuihin kirjoituksiin; hän oli pitkään Virittäjän päätoimittaja.

Suomenkielen äänne- ja sanaopin (1928b) julkaisemista, sillä ne oli Suomenkielen oikeinkirjoitusopin tapaan tarkoitettu »oppikoulujen ja seminaarien tarpeeksi». Niin oikeinkirjoitusopista kuin lause- sekä äänne- ja sanaopistakin otettiin useita painoksia, ja ne olivat käytössä pitkään, aina 1940-luvulle asti — oikeinkirjoitusoppi tosin Saarimaan Huonoa ja hyvää suomea -teoksen (1930) ja Kielenoppaan⁶ (1947) ilmestymisen jälkeen näiden rinnalla.

Suomenkielen oikeinkirjoitusopissa Airilan oikeakielisyysnäkökulma nousi esiin *par excellence*; lauseopissaan ja äänne- ja sanaopissaan hän korosti oikeakielisyyspyrkimyksiä tarkoituksellisesti (1926a: 5): »Temmatessani 'oikeakielisyyden' kirja-seeni etualalle olen nimenomaan tahtonut asettaa lauseopille käytännöllisen tarkoituksiperän.» Tämän päivän näkökulmasta ehkä hieman puristinen ote kuuluu selvästi Airilan seuraavista sanoista (mts. 6): »Lisättäköön vielä, että esimerkit on pyritty, mikäli mahdollista, saamaan sellaisia, että ne k a n n a t t a a painaa mieleen. Siksi on runsaasti esimerkkeinä käytetty sananlaskuja ja säkeitä kansanrunoudesta. Näissä esiintyvää kansanomaista, vieläpä toisinaan murteellistakin kieltä en ole katsonut suomenkielisille oppilaille haitalliseksi, kunhan esimerkeissä vain varotaan heidän kielenkäyttöään e k s y t t ä v i ä murteellisuuksia.» Airila etsi monen aikalaisensa tapaan oikeaa kieltä: aitoa murretta (ks. Airila 1912b), puhdasta kielenkäyttöä, johon muun muassa »kaksikielisyys ei ole turmiollisesti vaikuttanut» (Airila 1929b).

⁶Airilan arvostelu teoksesta ilmestyi Virittäjässä vuonna 1947. Oppikoulujen kielenhuollon opetuksen auktoriteettiaseman Saarimaa vahvisti lopullisesti Kielenoppaan ilmestyttyä: teoksesta otettiin vielä samana vuonna toinen painos. Airila ja Saarimaa olivat jo siinä vaiheessa kutakuinkin samalla kannalla useimmissa kysymyksissä, mikä käy selvästi ilmi Airilan arviosta.

⁷Airilan *lauantai*-sanana oikeinkirjoitusta koskevaa suositusta lukiessani mieleeni muistui kiivas keskustelu, jonka vanhempani kävivät parikymmentä vuotta sitten sanan oikeinkirjoituksesta: Joensuussa koulukasvatuksensa saaneen äitini mielestä oikea oli *v:tön*, saarimaalainen kirjoitustapa, kun taas Somerolla koulunsa käynyt isäni puolusti *v:llistä* kirjoitusasua. Jälkimmäinen hävisi väittelyn, koska ei pystynyt nimeämään auktoriteettiaan — joka oli mitä ilmeisimmin Airila tai joku Airilan teoksista oppinsa saanut.

Tiellä oikeaan kieleen oli toki esteitä. Hyvänä esimerkkinä mainittakoon vaikkapa possessiivisuffiksi — tai pikemminkin sen poissaolo. Omistusliite oli kielenhuoltajien tarkkain silmän alla jo 1900-luvun alussa. Airilan mukaan »suffiksin liian niukka käyttö on virheellistä» (1926a: 49). Yhtenä suurena uhkana hän lienee kaiketi nähnyt monitulkintaisuuden: Airilan mukaan (mp.) lauseessa *mutta ennen kaikkea hän pitäisi silmät auki* epäselväksi jää, kenen silmistä on puhe.

1900-luvun alkupuoliskon oppikoulu- ja laisten oikeinkirjoitusongelmat tuntuvat olleen samankaltaiset kuin nykyäänkin: kirjoitetaanko *lauantai v:llisenä* vai *v:ttömänä* (Airila suosittaa *v:llistä* kirjoitustapaa)⁷ tai kirjoitetaanko *lahjottaa* vai *lahjoittaa*, *erottaa* vai *eroittaa* (Airila suosittaa muotoja *lahjoittaa* ja *eroittaa*). Kielenkäyttäjät tekevät samoja kysymyksiä meidän päivinämmekin, kielenhuoltajat vastaavat niihin vain hiukan toisin.

Airilan Suomenkielen lauseoppi ja Suomenkielen äänne- ja sanaoppi täyttivät aikansa odotukset oppikoulujen ja seminaarien äidinkielen rakenteen oppikirjoina. Edellisestä otettiin kahdeksan ja jälkimmäisestä kymmenen painosta (Airila 1935a, 1946d). Ne eivät sisällä mitään mullistavaa, ja edellinen seuraileekin melko tarkasti kirjoittajansa oppi-isän Setälän Suomenkielen lauseoppia (1880). Setälän johtaman kielioppikomitean mietinnön (1915) pohdintoihin Airila ei kuitenkaan tuntenut tarvetta juuri puuttua: muun muassa tämän kielioppikomitean esittelemä lausekkeen

käsite ei päässyt mukaan Airilan lauseoppiin. E. A. Tunkelo (1927) arvioi Virittäjässä Suomenkielen lauseopin ja Aarni Penttilä (1928) Suomenkielen äänne- ja sanaopin. Kumpaankin arvioon Airila esitti — varmalla tyyllillään — omat kommenttinsa (Airila 1928a ja 1929a). Kun pisteeksi i:n päälle Airila julkaisi Virittäjässä (1929b) äidinkielen kieliopin periaatteita käsittelevän kirjoituksen, jossa hän määritteli hyvän äidinkielen oppikirjan sisällön ja tavoitteet.

Kritiikkiä on aina helppo esittää jälkeensä. Jos Airilan näkökulma tuntuikin nykyfennistiikan perspektiivistä vanhentuneelta, hän esitti kuitenkin myös ajatuksia, jotka ovat täyttä totta vielä tänäkin päivänä (1929b): »[äidinkielen opetuksen laajenus] ei merkitse lisää aikaa kieliopille, vaan kielelle, ei kieliopillisille kategorioille, vaan 'kielen elämän' tarkkaamiselle.» Ajatus on idullaan, ei kovinkaan kaukana siitä oivaluksesta, että kielioppikin voidaan nähdä osana »kielen elämää».

JOHDATUSTA KIELEN TEORIAAN

Martti Airilan oppikirjoista merkittävin on Johdatusta kielen teoriaan I (1940a), II (1946a) ja III (1952) (ks. myös Karlsson 1997). Ensimmäisessä osassa Airila käsittelee merkityksenmuutoksia, toisessa äänneoppia ja kolmannessa sanaluokkia. Kaksi ensimmäistä arvosteltiin Virittäjässä: Aarni Penttilä arvioi ensimmäisen (1941) ja Pertti Virtaranta toisen osan (1947). Nykyfennistiikan kannalta kiinnostavimmat näistä kolmesta ovat merkityksenmuutoksia käsittelevä ensimmäinen osa ja sanaluokkia käsittelevä kolmas osa, joka sisältää uuden ehdotuksen sanaluokkasysteemiksi. Johdatusta kielen teoriaan -teoksen ensimmäisessä osassa Airila esitti ajatuksia, joista moni on herännyt henkiin 1990-luvun fennistikassa ja kielentutkimuksessa ylipäättäänkin.

Kaikkiaan Johdatusta kielen teoriaan on ikään kuin tiivistelmä niistä lingvivistisistä pohdinnoista, joita Airilan monet aikaisemmat kirjoitukset ja hänen Helsingin yliopistossa pitämänsä luennot käsitelivät.

Airila kirjoittaa merkityksestä (1940a: 53): »Kieli ei olisi tarkoituksenmukainen, ei kelvollinen kieliyhteisön jäsenten välinen yhdysside, ellei sanain merkitys olisi joustava. Sana täytyy monesti voida ulottaa tarkoittamaan sellaisiakin objekteja, joita sillä ei aiemmin ole totuttu merkitsemään. Merkityksen joustavuus edellyttää myös sen epämääräisyyttä. — Mitä ensinnäkin objekteihin tulee, niin sanain merkityksen häilyväisyydellä, tarkkarajaisuuden puutteella on vastaavaisuutensa objektien maailmassa, nämä kun eivät ole tarkkarajaisiin karsinoin ahdettavissa. — Luokittelu on välttämätön, mutta luokkain rajat häilyvät.» Tämä ei ole kovinkaan kaukana siitä, mitä kognitiivisesti suuntautuneet kielentutkijat ovat kirjoittaneet polysemiasta, joustomerkityksesyydestä ja merkityskategoriosta sekä luokittelusta ylipäättään 1990-luvulla (ks. esim. Leino 1993: 34–36, Onikki 1994: 111, Raukko 1994: 36–37). On toki eri asia esittää yksityisiä ajatuksia kielellisen merkityksen luonteesta kuin liittää ajatuksensa teoriakehykseen, joka pyrkii selittämään kielellistä todellisuutta ja ihmisen kognitiota laajemmalti. Yhtä kaikki merkityksen tutkimus näyttää saaneen Airilan erityishuomion. Airila oli kuitenkin myös aikansa kahleissa — niin kuin kaikki tutkimus tavalla tai toisella — sikäli, että hänen ajatuksensa merkityksen ja merkityksenmuutosten olemuksesta eivät heijastuneet kokonaisvaltaisesti hänen tutkimuksensa muihin painopistealueisiin, esimerkiksi oikeakielisyysspolitiikkaan. Airila näki merkitykset muutoksineen pikemminkin historiallisina tosioina kuin aktuaalisena toimintana.

Se, että Airila aloittaa kolmiosaisen ▷

teoksensa nimenomaan merkityksen käsittelyllä, sääntö jo sinänsä olla kannanotto.⁸ Tähän Penttilä itse asiassa puuttuikin arvostelussaan (1941: 124) ensi töikseen: »— ymmärrettävästikin voisi pitää jotain toista 'kielen teorian' ilmestymisjärjestystä parempana kuin tekijän valitsemaa —.» Penttilä arvosteli Airilaa myös siitä, että tämä erotti merkityksen ja tarkoitteen toisistaan. Penttilän käsityksen mukaan tarkoite on osa merkitystä — jos niitä ylipäätään voi toisistaan erottaa (Penttilä mt., ks. myös 1957).

Airila pohti teoksessaan myös merkityksenmuutosten systemaattisuutta. Hän otti vertailukohdaksi äänneait ja kysyi, onko olemassa myös »merkityslaiillista» kehitystä. Airila päätyi pohdinnassaan samaan tulokseen kuin Leino (1993: 165–166) seitsemisenkymmentä vuotta myöhemmin: »Merkityksenmuutoksissa on kyllä osoitettavissa säännönmukaisuuksia, mutta niitä ei saada kuvatuksi historiallisen fonologian esittämien äännelakien kaltaisina yleisinä periaatteina» (vrt. tätä Airilan (1940a) lukuun »Onko olemassa 'merkityslaiillista' kehitystä?» (s. 67–68)). Merkityksenmuutokset eivät toki olleet Airilan mielestä myöskään täysin sattumanvaraisia. Useassa kohdin Airila viittasi Meillet'hen (1921), jonka esittämät ajatukset ovat nousseet päivänvaloon myös 1990-luvun fennistiikassa kielipiillistumisen tutkimuksen myötä (ks. Lehtinen ja Laitinen 1997).

PITKÄN JA LYHYEN VOKAALIN POLITIikkaA

Lainasanojen kirjoitus- ja ääntöasun vakiinnuttamisen alalla Airilan saavutukset ovat niin ikään kieltämättömät. Hän kirjoitti aiheesta jo vuosisadan alun Virittäjän numeroissa (mm. Nyholm 1904, Airila 1906b).

Vuonna 1904 julkaistu 15-sivuinen kirjoitus »Vieraskielisten sanain oikeinkirjoituksesta» loi omalta osaltaan vankan pohjan sille käytännölle, joka nykykirjoitukseenkin näkyy pitkälti vakiintuneen. Martti Airila ja Knut Cannelin (Airila ja Cannelin 1920) kokosivat lainasanojen oikeinkirjoitusoppaan, niiden ääntämisen ja oikeinkirjoituksen ohjeluetelon, jota Airila (1945b) täydensi kahtakymmentä vuotta myöhemmin. Näiden lainasanaoppaiden neljännesvuosisadan pituisesta ilmestymisvälistä huolimatta aihe ei painunut täksi ajaksi Airilan mielessä unholaan: myös 1930-luvulla hän puuttui lainasanastoon (ks. esim. 1934), sillä silloin hän oli jo mukana toimittamassa Nykysuomen sanakirjaa (tästä ks. jäljempää).

Vuonna 1920 ilmestyneen oikeinkirjoitusoppaan arvioi Virittäjässä Lauri Kettunen vuonna 1923. Hän kirjoittaa: »Kuten tiedetään, on vierasperäisten sanojen oikeinkirjoituksessa ydinkysymyksenä pituus- ja lyhyysperiaatteen soveltaminen vokaleihin kauempana sanassa. Näyttää siltä, että 'puolueet' ryhmittyvät ainakin osaksi sen mukaan, miltä kielialueelta asianomainen on kotoisin.» Kettunen itäsuomalaisena kuului »lyhytvokalipuolueeseen», Airila Ilmajoen ja Vaasan kasvattina puolusti pitkää vokaalia. Kettusen mukaan (mas. 38) Airilan ja Cannelinin teoksella oli vain yksi ansio: se nimittäin »esittää hyvin runsaan valikoiman huolellisesti valittua materiaalia ja on ainakin oivallinen pohja tulevaisuuden ohjeluetelolle, millaiseksi se sitten muodostuukin». Airilan ja Cannelinin teos ei jäänyt kuitenkaan vain pelkäksi pohjaksi vaan vakiinnutti monilta osin yleiskielen lainasanojen kirjoitusperiaatteita; Kettusen lyhytvokalipuolue jäi oppositioon.

⁸Airilan kiinnostusta merkityksen tutkimukseen osoittaa myös se, että hän julkaisi merkityksenmuutoksista artikkelin Virittäjässä jo vuosisadan alussa (ks. Puukko ja Nyholm 1901).

NYKYSUOMEN SANAKIRJA

Nykysuomen sanakirjan käytännön toimitustyö alkoi vuonna 1929. Airilasta tuli sanakirjan ensimmäinen päätoimittaja, ja hänen johdolla kerättiin suuri osa sanakirjan valtavasta aineskokoelmasta. Airila hahmotteli toimitustyön yleisiä periaatteita, joista hän julkaisi kirjoituksen Virittäjässä (1933c). Myös moni sana-artikkeli on saanut alkunsa Airilan kynästä (ks. esim. 1930, 1933a). Nykysuomen sanakirjan päätoimittajana Airila oli vuoteen 1938 asti. Hän laati myös sanakirjan tarpeita silmällä pitäen suomen kielen nominien ja verbien taivutustyyppitaulukon, joka julkaistiin hänen jo luovuttuaan päätoimittajan tehtävästä (Airila 1939). Kettusen mukaan (1960: 432) Airila ei tosin luopunut päätoimittajuudesta oma-aloitteisesti, vaan hänet sysättiin kylmästi sivuun. Airilan panoksen merkitys sanakirjahankkeen alkutaipaleella on joka tapauksessa kiistämätön. Ennen kuolemaansa Airila ehti nähdä nykysuomen sanakirjahankkeen esikoislapsen, ensimmäisen osan, joka ilmestyi vuonna 1952.

Martti Airilan tuotannosta piirtyy kuva erikoislaatusesta miehestä. Hyvin mieluisasti Airila tuntuu sukeltaneen keskustelun ja jopa väittelyn pyörteisiin: tuskinpa Virittäjästä löytyy ainuttakaan Airilan teoksia koskevaa arvostelua, johon arvosteltava ei olisi vastannut ja jossa hän ei olisi puolustanut, joskus hyvinkin itsepintaisesti, omaa kantaansa. Jos Airila kulkikin monesti edeltäjiensä raivaamia teitä, ei hänen töistään puuttunut omintakeisuuttakaan. Tämän tunnustivat jo hänen aikalaisensa. Omintakeisuuden hinta on se, että joskus myös erehtyy. Yhtä kaikki Martti Airila oli vakavasti mukana suomen kielen ja suomalaisen kielitieteen rakennustyössä. ■

YRJÖ LAURANTO

Helsingin yliopiston suomen kielen laitos
PL 25 (Franzeninkatu 13)
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: *Yrjo.Lauranto@Helsinki.Fi*

LÄHTEET

- AHLQVIST, AUGUST 1856: Wotisk grammatik jämte språkprof ordförteckning. Acta Societatis scientiarum fennicæ 50:1. Helsingforsia.
- AIRILA, MARTTI 1906a: Lisä *Sampo*-sanan etymologiaan. – Virittäjä 10 s. 78–79.
- 1906b: »Vieraskielisistä» sananen. – Virittäjä 10 s. 157–158.
- 1908: Mistä Tornion ja Muonion jokialueiden suomalaisasutus on peräisin. – Aika 2 s. 249–258.
- 1910: Havaintoja *d*-äänteen oppimisesta. – Virittäjä 14 s. 122–123.
- 1912a: Edellisen arvostelun johdosta. – Virittäjä 16 s. 128–132.
- 1912b: Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta murteen suhdetta muihin murteihin silmälläpitäen. Sana, Helsinki.
- 1914: Äännehistoriallinen tutkimus Herra Martin maanlainsuomennoksen kielestä. – Vähäisiä kirjelmiä 45. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1915: *-eerata*-loppuiset verbit suomenkielessä. – Virittäjä 19 s. 86–89.
- 1916: Vähäisen arvostelun arvostelua. – Virittäjä 20 s. 144–151, 167–169.
- 1917a: Loppusananen arvostelijalle. – Virittäjä 21 s. 72–73.
- 1917b: Vastaus toht. Ojansuulle. – Virittäjä 21 s. 29–33.
- 1920: Suomenkielen oikeinkirjoitusoppi oppikoulujen ja seminaarien tarpeeksi. Gummerus, Jyväskylä.
- 1924: Kielellisten ilmiöiden perus-

- telemisestä. – Kieli- ja kansatieteellisiä tutkielmia. Juhlakirja professori E. N. Setälän kuusikymmenvuotispäiväksi 27.2.1924. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 52. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- 1926a: Suomenkielen lauseoppi oppikoulujen ja seminaarien tarpeeksi. Werner Söderström, Porvoo.
- 1926b: Viron *tuhker, andev, tuttev* y.m. – Virittäjä 30 s. 52–53.
- 1927: Viime vuonna löydetty Herra Martin maanlainsuomennoksen käsikirjoitus. – Virittäjä 31 s. 46–48.
- 1928a: Pari huomautusta »Suomenkielen lauseopin» arvosteluun. – Virittäjä 32 s. 60–62.
- 1928b: Suomenkielen äänne- ja sanaoppi oppikoulujen ja seminaarien tarpeeksi. Werner Söderström, Porvoo.
- 1929a: Suomenkielen äänne- ja sanaoppia. – Virittäjä 33 s. 76.
- 1929b: Äidinkielen kieliopin oppikirja. – Virittäjä 33 s. 33–39.
- 1930: *Paha, huono, pahasti, pahoin, pahuus* – Virittäjä 34 s. 248–250.
- (toim.) 1933a: Nykysuomen sanakirja. Näytevihko. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1933b: *r*-äänne suomessa ja sukukielissä. – Virittäjä 37 s. 461–472.
- 1933c: Toimitusteknillisiä ja muita ongelmia sanakirjatyössä. – Virittäjä 37 s. 109–113.
- 1934: Pari vierasperäistä johdannaisyhmää suomen kielessä. – Virittäjä 38 s. 428–433.
- 1935a: Suomenkielen lauseoppi oppikoulujen ja seminaarien tarpeeksi. 8. painos. Werner Söderström, Porvoo.
- [1934] 1935b: Vatjan kielen taivutusoppia I. Suomi 5:17. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- [1933] 1935c: Viron kielen oratio obliqua'sta. Suomi 5:17. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1936: Suom. *keituri* – Virittäjä 40 s. 240–241.
- 1937: Pääteellinen ja päätteetön akkusatiivi kokonaisobjektin sijana. – Virittäjä 41 s. 395–398.
- 1938a: Suomen kielen yhdysadjektiivit. – Virittäjä 42 s. 357–363.
- 1938b: Suomen pre- ja postpositioiden rektiosta – Virittäjä 42 s. 224–226.
- 1939: Suomen kielen nominien ja verbien taivutustyyppitaulukko. – Virittäjä 43 s. 258–265.
- 1940a: Johdatusta kielen teoriaan I. Sanain merkitysten muuttuminen. Werner Söderström, Porvoo.
- 1940b: Pronominit – Virittäjä 44 s. 301–314.
- 1941: Die Diphthonge *uo, üö, ie* in der hauptbetonten Silbe im Finnischen und in den nächstverwandten Sprachen. – Finnisch-ugrische Forschungen 27 s. 189–204.
- 1942: Onko suomessa kehitystä *ia > ja, iä > jä?* – Virittäjä 46 s. 90–91.
- 1944a: *Henkistyä*. – Virittäjä 48 s. 82.
- 1944b: Miten on selitettävissä vepsän *vožne : votšen* suhde? – Virittäjä 48 s. 163–164.
- 1944c: Pitkä *i* pääpainottomassa tavussa itämerensuomalaisissa kielissä. – Virittäjä 48 s. 144–162.
- 1944d: Vähäisen vierasperäisten sanain kirjoitustavasta ja ääntämisestä. – Virittäjä 48 s. 456–457.
- 1945a: *uo > uu, üö > üü, ie > ii h:n edellä* – Virittäjä 49 s. 203–205.
- (toim.) 1945b: Vierasperäiset sanat. Ääntämisen ja oikeinkirjoittamisen ohjeluttelo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1946a: Johdatusta kielen teoriaan II. Kielen äänneasun ja sen muuttuminen. Werner Söderström, Porvoo.
- 1946b: Maisteri Reino Peltolan Vep-

- sän oppaan arvostelun johdosta. – Virittäjä 50 s. 302–304.
- 1946c: Pääpainollisen tavun *uo, üö, ie* kantasuomessa. – Virittäjä 50 s. 293–300.
- 1946d: Suomenkielen äänne- ja sanaoppi oppikoulujen ja seminaarien tarpeeksi. 10. painos. Werner Söderström, Porvoo.
- 1946e: Vepsän *vožne* ym. – Virittäjä 50 s. 301–302.
- 1947: Muutamia reunahuomautuksia Saarimaan Kielenoppaaseen. – Virittäjä 51 s. 293–297.
- 1950: Muutamia uudissanaehdotuksia. – Virittäjä 54 s. 194–197.
- 1952: Johdatusta kielen teoriaan III. Sanaluokat. Werner Söderström, Porvoo.
- AIRILA, MARTTI – CANNELIN, KNUT 1920: Vierasperäiset sanat, ääntämisen ja oikeinkirjoittamisen ohjeluetelo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- AIRILA, MARTTI – HARMAS, HERTTA (toim.) 1930: Kristoffer kuninkaan maanlaki. Herra Martin suomeksi kääntämä. Suomen kielen muistomerkkejä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 82:II:2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- AIRILA, MARTTI – TURUNEN, AIMO – RAINIO, JUSSI (toim.) 1945: Vepsän opas. Oy Suomen Kirja, Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1944: Edellisen johdosta. – Virittäjä 48 s. 83–84.
- JUUSELA, KAISU 1997: Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti 1897–1997. Satavuotisnäyttely 14.3.–27.3.1997. Kotikielen Seura, Helsinki.
- KALIMA, JALO 1938: Martti Airilan 60-vuotispäivänä 7.III.1938. – Virittäjä 42 s. 1–3.
- KARLSSON, FRED 1997: Yleinen kielitiede Suomessa kautta aikojen. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitos, Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1912: Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta. – Virittäjä 16 s. 121–128.
- 1923: M. Airila ja K. Cannelin: Vierasperäiset sanat, ääntämisen ja oikeinkirjoittamisen ohjeluetelo. – Virittäjä 27 s. 36–38.
- 1946: Ovatko diftongit *uo, üö, ie* alkuperäisiä? – Virittäjä 50 s. 19–28.
- 1960: Matkapakinoita ja muita muistelmia 1925–1960. Kirjavälitys, Helsinki.
- Kielioppikomitea 1915: Komiteanmietintö 6. Helsinki.
- LEHTINEN, TAPANI – LAITINEN, LEA (toim.) 1997: Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- LEINO, PENTTI 1993: Polysemia — kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- MEILLET, ANTOINE 1921: Linguistique historique et linguistique générale. Champion, Paris.
- NYHOLM, MARTTI 1900: Äännehistoriallinen tutkimus Herra Martin maanlainsuomenoksen kielestä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- 1901a: *Apperseptioni* – Virittäjä 5 s. 107.
- 1901b: *Puolustaa vai puollustaa, puolustus vaiko puollus?* – Virittäjä 5 s. 79–80.
- 1902a: Eräitä kielellisiä huomautuksia »Apperseptioni» teoksen suomenoksen johdosta. – Virittäjä 6 s. 13–15, 28–29.
- 1902b: Evankeliumi Matteuksen mu-

- kaan. Suomalaisen raamatunkäännös-
komitean tekemä suomennos. – Virittäjä 6 s. 109–112, 128–130.
- 1902c: Iso vai pieni kirjain? Kumpi oikeampi: *Länsi-Suomi* vai *länsi-Suomi*? – Virittäjä 6 s. 47–48.
- 1903a: *Apparat* – Virittäjä 7 s. 47.
- 1903b: Lisäaineeksi *Sampo* sanan etymologian selvittämiseksi. – Virittäjä 7 s. 78–80.
- 1903c: *Udutar* – Virittäjä 7 s. 47.
- 1904: Vieraskielisten sanain oikeinkirjotuksesta. – Virittäjä 8 s. 53–61, 76–81.
- 1905: Heikki Ojansuu, Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Vokaalioppi. Konsonantit. – Virittäjä 9 s. 78–82.
- Nyky-suomen sanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Werner Söderström Oy, Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1901: Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Vokaalioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1903: Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Konsonantit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1909: Mikael Agricolan kielestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1916a: Martti Airila. Äännehistoriallinen tutkimus Herra Martin maanlainsuomennoksen kielestä. – Virittäjä 20 s. 86–93.
- 1916b: Tohtori Airilan vasta-arvostelun johdosta. – Virittäjä 20 s. 182–189.
- ONIKKI, TIINA 1994: Skeema merkitysrakenteen ja taustatiedon kuvauksessa. – Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.), Näkökulmia polysemiaan. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2 s. 70–138. Kieli 8. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- PELTOLA, REINO 1946: Vepsää suomalaisil-
le. – Virittäjä 50 s. 179–185.
- PENTTILÄ, AARNI 1928: M. Airila: Suomenkielen äänne- ja sanaoppi oppikoulujen ja seminaarien tarpeeksi. – Virittäjä 32 s. 369–370.
- 1941: Martti Airila: Johdatusta kielen teoriaan. I. Sanain merkityksen muuttuminen. – Virittäjä 45 s. 124–126.
- 1957: Suomen kielioppi. Werner Söderström Oy, Helsinki.
- RAUKKO, JARNO 1994: Polysemia: Merkitysten verkosto — merkityksen verkko. – Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.), Näkökulmia polysemiaan. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2 s. 36–69. Kieli 8. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- PUUKKO, A. F. & NYHOLM MARTTI 1901: Sanojen merkityksen muuttumisesta. – Virittäjä 5 s. 1–9.
- RUOPPILA, VEIKKO 1934: M. Airila: Viron kielen oratio obliqua’sta. – Virittäjä 39 s. 65–66.
- SAARIMAA, E. A. 1930: Huonoa ja hyvää suomea. Oikeakielisyysohjeita. Werner Söderström Oy, Porvoo.
- 1947: Kielenopas. Werner Söderström Oy, Porvoo.
- SETÄLÄ, E. N. 1880: Suomen kielen lauseoppi. K. E. Holm, Helsinki.
- 1896: Über Quantitätswechsel im Finnisch-ugrischen. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XI–V:3. Helsinki.
- 1899: Yhteissuomalainen äännehistoria. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. – NYHOLM, M. (toim.) 1905: Kristoffer kuninkaan maanlaki. Herran Martin suomeksi kääntämä. Suomen kielen muistomerkkejä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 82:II:1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. & WIKLUND, K. B. (toim.)

- 1893: Mikael Agricola Käsikirja ja Messu. Suomen kielen muistomerkkejä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 82:I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1953: Martti Airila † – Virittäjä 57 s. 295–297.
- TAINEN, OUTI 1997: Suomen eksistentiaalilause — päättymätön tarina. – Virittäjä 101 s. 563–571.
- TUNKELO, E. A. 1927: M. Airila Suomenkielen lauseoppi oppikoulujen ja seminaarien tarpeeksi. – Virittäjä 31 s. 388–393.
- 1938: Pääpainottoman tavun lyhyen ja pitkän *i*:n vaihtelusta Itämeren-suomalaisissa kielissä. Suomi 5:20. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- VIRTARANTA, PERTTI 1947: Kielitieteen periaatteoppia. – Virittäjä 51 s. 67–69.

KIELIKYLPY

TEEMAPÄIVÄ
LAUANTAINA 25. HUHTIKUUTA 1998

Helsingin yliopiston pienessä juhlasalissa (Fabianinkatu 33, 4. krs.)
Järjestäjät: Kotikielen Seura ja Helsingin yliopiston suomen kielen laitos

OHJELMA

9.15	Pirkko Nuolijärvi: Avaus
9.30	Karita Mård (Vaasan yliopisto):
Kielikylpytutkimuksen ensimmäinen vuosikymmen Suomessa
10.30	Marjo Savijärvi (Helsingin yliopisto):
Lasten ja opettajan välinen vuorovaikutus kielikylpy-päiväkodissa
11.30–12.00	Kahvitauko
12.00	Hillevi Österman (Kallion ala-aste):
Mikä kieli — vilket språk? Kielikylpyopettajan näkemyksiä
13.00	Liisa Raevaara, Annukka Lehtonen:
Helsinkiläisten kielikylpylasten vanhempien näkemyksiä
- Kunakin puheenvuoron jälkeen yleisöllä on mahdollisuus esittää kysymyksiä ja kommentteja.

TERVETULOA!